

קיימות יהודית – יונתן טימסית

הרבה לפני שקמו התנועות למען איכות הסביבה ולפני שנולדו הביטויים 'קיימות' או 'תכנון בר-קיימא' הביאה היהדות לעולם את ערכי השמירה על העולם, כפי שהוא נברא. מאז ועד היום דוגלת היהדות בשמירה על הקיים (פרמקאלצ'ר), מניעת פגיעה בטבע, מניעת בזבז משאבי כדור הארץ (קיימות), מניעת זיהום האויר והמים, טבעונות, וערכים דומים.

נתחיל בהתחלה... בריאת העולם- ספר בראשית:

"וַיִּקַּח ה' אֶת-אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגֶן עֵדֶן לְעַבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ"

"תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי" (קהלת רבה)

כך מובן שהסיבה הראשונה שבגינה הגענו לעולם היא- לעבוד בו ולשמור עליו. ויש לנו אחריות לא להחריב אותו. עם זאת- נראה שזה לא צלח במיוחד- עשרה דורות בלבד לאחר מכן, בפרשת נח, נחרב העולם:

"וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנַי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנַח קַץ כָּל בָּשָׂר בְּאֶרֶץ לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ."

פרשן שנקרא 'האבן עזרא' פירש: "ותשחת הארץ - שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועיוות הנתיב הנטוע". כלומר יש קושי בפסוק "ותשחת הארץ", וכי הארץ נשחתה? אלא מדובר שאנשי הארץ השחיתו את דרכם.

- מה הקשר בין מעשי האדם המקולקלים לבין העונש של חורבן כל היקום כולל החי, הצומח ואף הדומם? הרב סולוביצ'ק זצ"ל בספרו מבאר שמעשיו של האדם משנים את טבעם של בני האדם, בעלי החיים, הצמחים ואף הדוממים:

"כי כן יסד מלכו של עולם בהטביעו טבע לכל בריותיו להיות טבעם נשתנה ונמשך אחר מעשה האדם והרגלו, וכפי רוב עשיית האדם כן ישתנה טבע של כולם אם מעט ואם הרבה. ולא לבד בבריות החיים אלא גם בדוממים נעשה טבע חדש הגורמים להשוכן בתוכם להיות להם נטיה לזה!" (בית הלוי בראשית ו, יב)

אם כן ע"פ היהדות לאדם יש אחריות במעשיו על כל הבריאה. החי, הצומח, וגם הדומם.

ישנם ערכים יהודיים סביבתיים רבים, הנה כמה דוגמאות:

(ניתן להתחלק לקבוצות, כל קבוצה עם מקור אחד ואחר כך משתפים במליאה).

1. שמירת השבת והשמיטה – איזון בין יצירה לעשייה.

אחת התרומות החשובות ביותר של היהדות לעולם.

"שמור את-יום השבת, לקדשו, פאשר צוה, ה' א-להיך. יב ששת ימים תעבד, ועשית כל-מלאכתך. יג ויום, השביעי—שבת, לה' א-להיך: לא תעשה כל-מלאכה אתה ובנך ובתך" מנוחה לאדם.

"ועבדך ואמתך ושורך וקמך וכל-בהמתך, וגרך אשר בשעריך--למען ינות עבדך ואמתך, כמוך." מנוחה גם לחי.

"ונשש שנים תזרע את ארצה... וְהַשְׁבִּיעַת תְּשַׁמְטָה וְנִשְׁמָה וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חֵית הַשָּׂדֶה" מנוחה לאדמה, לצמחים, לאדם ולחיית השדה

מדובר כמובן במנוחה ביום השביעי - מנוחה שנועדה להזכיר את יום המנוחה בעת בריאת העולם. יום השבת מאפשר מנוחה לאדם ולבהמה. שנת השמיטה מאפשרת מנוחה לאדמה. פסק הזמן שהתברכנו בו כעם מאפשר לאזן ולשמר את הכוחות המתחדשים מדי שבעה ימים או מדי שבע שנים והמאפשרים לכולנו לשמור על יכולת העשייה והיצירה.

אהוד בנאי, "יום כדור הארץ":

"מדברים עכשיו לא מעט על מצבו העגום של כדור הארץ ואני שומע, כולם אומרים, חייבים בדחיפות לעשות משהו כמו: יום ללא מכוניות, יום ללא רכבות, יום ללא מטוסים, יום ללא אוטובוסים ואופנועים, יום ללא עישון, יום ללא עשן, יום ללא מכוניות כביסה, יום ללא מייבשי כביסה, יום ללא מדיחי כלים, יום ללא טלפונים, יום חיסכון באנרגיה, יום ללא בישול, יום ירוק, יום כחול, יום סגול, יום ללא תאונות, יום ללא עבודה, יום ללא לחץ, יום עגול. ואני אומר: יש לנו יום כזה מאז שאנחנו זוכרים את עצמנו כעם. יש לנו יום כזה מאז ומתמיד. מאז שנברא העולם. יש לנו את השבת, כן, שבת, רבותי, שבת! שבת זה הרי היום הטוטאלי למען כדור הארץ. זה טוב לאוויר, זה טוב לאדמה, זה טוב לכביש, לים, למים ולרוח לנשימה ולנשמה, זה זמן איכות לסביבה, זמן איכות למשפחה, זמן איכות למנוחה... ליום אחד, לשבת "

הלכה למעשה: בשבת יש לנו הזדמנות להתנתק מהמסכים ומהכל- וליצור קשרים חברתיים עם הסובבים אותנו.

2. שמירה על הצומח וטיפוח העצים והיערות:

"כי-תצור אל-עיר ימים רבים להילחם עליה לתופשה, לא-תשחית את-עצה לנדוח עליו גרזן--כי ממנו תאכל, ואותו לא תכרות"

"כי האדם עץ השדה, לבוא מפניך במצור. רק עץ אשר-תדע, כי-לא-עץ מאכל הוא--אותו תשחית, וכרת; ובנית מצור, על-העיר אשר-היא עושה עימך מלחמה- עד רדתה. " (דברים, כ')

הקטע מדבר על מצב של אין ברירה, מצב של מלחמה לחיים ולמוות ובכל זאת, מורה התורה שלא לכרות עצי פרי! ואם כל זה לא מספיק- ביהדות מייחדים ומציינים "ראש השנה לאילנות"...

3. הגנת הסביבה

"ראה את מעשה הא-לוהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו" (ספר קהלת ז, יג)

על פסוק זה אומר המדרש כך:

"בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן, ואמר לו: ראה מעשיי כמה נאים ומשובחים הם, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריד" (קהלת רבה, פרק ז, כח).

זהו אחד מהמקורות היהודיים לחובה לשמור על הסביבה ועל משאביו המוגבלים של עולמנו.

4. איסוף מי גשם ואגירתם

העיור המתפשט במהירות וכיסוי האדמה בשכבות של בטון ואספלט, מקטין את יכולת ספיגת מי הגשם בקרקע. מי גשם הם מים איכותיים ביותר שכמות המלחים והזיהומים בהם היא אפסית.

אבות אבותינו אספו את מי הגשם ונהגו לאורך כל השנה ממים איכותיים ובריאים ביותר. תרבות יהודית ואורח החיים שלם מתוארים במקורותינו בהקשר לבור המים שהיה כנראה ליד כל בית ואסף את מי הגשם:

לאחר שהות ארוכה כעבדים במצרים ולקראת חזרת בני ישראל לארצם המובטחת, מתארת התורה את ה'הטבות' המחכות לבני ישראל בארצם ומתרה בהם.

וְהָיָה כִּי יָבִיאוּךָ.. אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר... וּבְרַת חֲצוּבִים (דברים, פרק ו')

צריך לשמור על בור המים. הפתגם הידוע המובא להלן מתוך מדרש תנחומא הוא עדות מובהקת:

"באר ששתית ממנו מים אל תזרוק בו אבן" (מדרש תנחומא, ספר במדבר, פרשת מטות, סימן ג')

5. קיימות ביהדות- מצוות "בל תשחית":

כדי לחיות אנו חייבים לקחת מן הסביבה – אוכל, מים, מקום, בית וכיוצא בזה. זה טבעו של עולם. אלא שכאשר אנחנו לוקחים לעצמנו, יש לכך השלכות על העולם. מהן ההשלכות על העולם, על החי ועל הצומח? כמה אפשר לקחת וממי? מהי מידה סבירה ומה פוגע בעתיד שלי, של נכדיי ושל העולם כולו?

"ידועה שהוא כדי ללמד נפשנו לאהב הטוב והתועלת ולהדבק בו ומתוך כך תדבק בנו הטובה ונרחיק (נרחק) מכל דבר רע ומכל דבר השחתה: וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה - אוהבים שלום ושמחים בטוב הבריות ומקרבים אותן לתורה ולא יאבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם. ויצר עליהם (יהיה להם צר) בכל אבדון והשחתה שיראו: ואם יוכלו להציל - יצילו כל-דבר משחית בכל כוחם." (ספר החינוך, הודפס באיטליה בשנת 1523 ומיוחס לרב אהרון הלוי).

כדאי להוסיף שמצוות "בל תשחית" מהווה עבור כל יהודי מאמין ערך מעשי בהתנהלות היום-יומית. אם ראיתם שקית עם מוצרי מאפה תלויה ברחוב - מצוות 'בל תשחית' היא סיבתה.

איזהו עשיר? השמח בחלקו (משנה אבות ד א)

רבי אליעזר הקפר אומר, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם (משנה אבות ד כא)

מוסר היהדות עומד איתן על בסיס של ריסון, הסתפקות והתאפקות. בלא בסיס זה יהיו לשווא כל האמצעים האקולוגיים שבעולם. ביסודה של כל גישה לבעיית האקולוגיה מוכרחים להיות צמצום התאוה ורגישות לצרכי האחרים.

6. מה רבו מעשיך ה' - על הפליאה:

הסביבה הטבעית מעוררת פליאה, שמחה וכבוד לטבע ולעולם. באמצעות הפליאה אנו לומדים להכיר את העולם ולאהוב אותו. היהדות מעודדת את הפליאה, את השמחה ואת הגילוי. ככל שנכיר את הטבע טוב יותר, כך נוכל להתחבר לנפלאותיו ויקל עלינו לקבל אחריות על עולמנו: לטפל, לטפח ולשמור.

הַמְשַׁלַח מַעֲנִינִים בְּנִחְלָיִים; בֵּין הָרִים יִהְלֹכוּ. יִשְׁקוּ כָּל חַיֵּי שָׂדֵי; וְיִשְׁבְּרוּ פְּרָאִים צְמָאִם. עֲלֵיהֶם עוֹף הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוּן; מִבֵּין עֲפָאִים יִתְּנוּ קוֹל. מִשְׁקָה הָרִים מַעֲלִיּוֹתָיו; מִפְּרֵי מַעֲשֵׂיךָ תִּשְׁבַּע הָאָרֶץ. מִצְמִיחַ חֲצִיר לְבִהמָה וְעֵשֶׂב לְעִבְדַת הָאָדָם; לְהוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ. וַיִּזֶן יִשְׁמַח לֵבֵב אֲנוֹשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֵן; וְלָחֶם לֵבֵב אֲנוֹשׁ יִסְעֵד. יִשְׁבְּעוּ עֲצֵי ה' אֲרָזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר נָטַע. אֲשֶׁר שָׁם צִפְרִים יִקְנְנוּ; חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָה. הָרִים תִּגְבְּהִים לִיעֲלִים; סְלַעִים מַחְסֶה לְשֹׁפְנִים. (תהילים קד, י-יח)

לְמַדְנִי, אֱלֹ-הֵי, בְּרַחֵם וְהַתְּפַלֵּל עַל סוּד עֲלֶה קָמַל, עַל נִגְהַ פְּרֵי בְּשֵׁל, עַל הַחֲרוֹת הַזֹּאת: לְרֵאוֹת, לְחוֹשׁ, לְנִשּׁוֹם, לְדַעַת, לְיַחַל, לְהַפְשֵׁל. לְמַד אֶת שִׁפְתוֹתַי בְּרַכָּה וְשִׁיר הַלֵּל בְּהַתְחַדֵּשׁ זְמַנְךָ עִם בְּקָר וְעִם לֵיל לְבַל יִהְיֶה יוֹמֵי הַיּוֹם כְּתִמּוֹל שְׁלִשׁוֹם, לְבַל יִהְיֶה עָלַי יוֹמֵי הַרְגֵּל.
לאה גולדברג מתוך "שירי סוף הדרך ג" בהוצאת ספרית הפועלים.

הידעת?

רוברט אמונס הוא פסיכולוג מאוניברסיטת קליפורניה, החוקר שנים רבות את הנושא של הכרת תודה הוא גילה שאנשים המודים באופן קבוע על מה שיש להם יש להם בריאות פיזית ונפשית טובה יותר, הם מצליחים יותר, מתמודדים טוב יותר עם משברים, אמפתיים יותר ונוטים לעזור לאנשים אחרים.

7. טבעונות ביהדות:

כידוע, ביהדות כיום מותרת אכילת מוצרים מן החי. עם זאת ניתן ללמוד מהכתובים שבראשית הבריאה האידיאל היהודי היה אכן טבעונות.

מספר בראשית אנו למדים שלכתחילה נאסרה אכילת הבשר לאדם וגם לחיות:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נַתִּיתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע עֵשֶׂב עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֵרִי עֵץ זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלָכֶם לְרִמָּשׁ עַל הָאָרֶץ וְאֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יַרְקַע עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ; וַיְהִי כֵן" (בראשית א, כט-ל)

רש"י: "ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב, יאכלו יחד כולם".

מאוחר יותר, בימי נח, הותרה אכילת מוצרים מן החי בעקבות המציאות אליה הגיעה הבריאה.

צער בע"ח הוא אסור. ישנה מחלוקת האם מהתורה\ מדברי חכמים. דוגמאות למצוות מונעות צער בעלי חיים:

"וְשֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תָשָׁב וְתִמְנַח לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹךְ יְדֶךָ וְחַמַּךְ יָנוּחַ" (שמות כג, יב)

"וְנָתַתִּי עֲשָׂב בְּשָׂדֶךָ לְבַהֲמֹתֶיךָ וְאֶכְלָתָּ וְשָׂבַעְתָּ" (דברים יא, טו)

"לֹא תִהְיֶה עִם שׁוֹר בְּדֵי שׁוֹ" (דברים כה, ד)

"לֹא תִהְיֶה עִם שׁוֹר בְּשׂוֹר וּבַתֶּמַּר עִם יְתֵדוֹ" (דברים כב, י)

סרטים נחמדים בנושא:

האיש שנטע עצים - סרט אנימציה עלילתי המספר את סיפורו של רועה צאן בודד שמצליח להפוך את סביבתו הצחיחה ליער קסום ופורח (עם כתוביות בעברית).

כחול מופלא - סרט החושף את פלאי הים והיצורים החיים בו וסוקר את השפעתם על שינויי האקלים על תושביו.

עולם גדול מופלא - סרט טבע על הקשר האימהי והדאגה לדור ההמשך אצל בע"ח.

Wall E - סרט מדע בדיוני קומי המתרחש בעתיד הרחוק ומתאר את מעלליו של הרובוט שתפקידו לנקות את הפסולת בכדור"א.

סוס פרא - סיפורו של המערב הפרוע דרך עיניו של סוס המשוטט ברחבי אמריקה הבלתי מיושבת.

HOME - הסרט מראה את יופיו של כדור"א וקורא לכולנו להתגייס לעצור את הנזק הנגרם ע"י התערבות בנ"א בטבע.

לסיכום, איכות הסביבה וקיימות מהווים ערכים יהודיים ומקובלים כמורשת יהודית מדור דור. כדאי לזכור שערכים אלה אשר מקוימים כיום בתוכנו, אינם יבוא זר אלא שורש משורשינו בארץ הזאת.